

**OVISNOST O KOCKANJU –
IZMEĐU NESTAJANJA ZAJEDNICE I DEFICITA
DRUŠTVENOG KAPITALA**

Damir Mravunac, prof. fil. i soc.¹
Ivana Brstilo, mag. soc.²

1. UVOD

U na-em radu pozivamo se na koncept sociolo-ke imaginacije. Njime Mills razumijeva sociologiju kao znanost koja individualne sudbine povezuje s –irim povijesnim, politi kim i socijalnim okvirom. Tako shva ena sociologija mođe objasniti mnoge fenomene, uklju uju i ovisnost o kockanju. Upravo e na osnovi sociolo-ke imaginacije Mills izgraditi stav da su *nečije osobne poteškoće zapravo društvena pitanja* (Bernhard, 2008: 124) –to je polazi-te na-eg promi-ljanja ovisnosti o kockanju.

Kada je Durkheim u sociolo-koj studiji samoubojstva (1897.) ustvrdio da samoubojstvo nije usamljeni in pojedinca niti *šosobna tragedija nego sociološki predvidiva posljedica stupnja do kojega je osoba integrirana u društvo*“ (prema Putnam, 2008) otvorio je jednu sasvim novu perspektivu u dru-tvenoj misli u ijem sredi-tu stoji pojam zajednice. Svojevrsno otkri e zajednice nakon podufleg razdoblja odsustva u znanosti (Putnam, 2008) pokrenuti e *preorijentaciju znanosti* (Nisbet, 2007: 75) i aktualizirati teme poput dru-tvenog kapitala, povjerenja, civilnog dru-tva (Geiger Zeman, Zeman, 2010).

Smatramo da je isti pojam klju an i za razmatranje patolo-kog kockanja jer ukazuje na kompleksnost ove problematike koja ne ti e samih kockara i njihovih obitelji, ve je dru-tveni factum. Kao takva, prufla i smjernice rehabilitacije kockara, ali reflektira i dru-tvenu odgovornost za ovaj rastu i fenomen, ukazuju i na potrebu restrukturacije pojedina nog i kolektivnog pona-anja.

U radu emo se upravo referirati na moderno dru-tvo s visoko razvijenom tehnologijom i trfli-nom organizacijom politi ke ekonomije, u odnosu na predmoderno ili tradicionalno dru-tvo. Smatramo kako je moderno dru-tvo pogodna klima za patolo-ko kockanje jer karakteristi no suvremeni procesi poput sekularizacije, individualizacije, konzumerizma, birokratizacije, racionalizacije, informatizacije itd. preusmjeravaju dru-tvene

---

¹ Asistent na Hrvatskom Katoli kom Sveu ili-tu, Studijski Odjel sociologije.

² Asistentica na Hrvatskom Katoli kom Sveu ili-tu, Studijski Odjel sociologije.

subjekte od jezgre zajedništva (obitelji, –ira porodica, prijatelji, aktivnost u udruženjima i socijalna participacija) prema jednosmjernoj komunikaciji (ovjek-stroj/tehnologija).

2. ZAJEDNICA (*gaming*) U DRUŠTVU (*gambling*)

Osvrnimo se za po etak na naizgled nepovezanu situaciju koja e se pokazati klju nim indikatorom promjena ameri kog i zapadnog dru–tva te je, kako emo u narednim poglavljima nastojati pokazati, primjenjiva i na kontekst post-komunisti ke regije u kojoj se nalazi Hrvatska i Bosna i Hercegovina.

Naime, devedesetih godina 20. stolje a sluffbeno se raspao ameri ki bridfl klub iji su se brojni lanovi samo par godina unatrag redovito sastajali. Sli na situacija je i kod udruge za pomo osobama s posebnim potrebama, brojnih dru–tvenih klubova, sindikata, profesionalnih organizacija poput crkvenih i –portskih, liga za dobrotvorni rad, mrefla prijatelja i suradnika, donatorskih udruženja, glazbenih sekcija, itd. Svi su oni doflivjeli srodan scenarij da mla e generacije nisu zamijenile starije, da se na dogovorenim sastancima pojavljivalo sve manje redovnih lanova i prijavljivalo sve manje novih, da su akcije s dugogodi–njom tradicijom biljeffile drasti no manje odaziva i dru–tvenog uspjeha. Tako, šprestali smo raditi za zajednicu, vi–e nismo predstavnici zajednicaō (Putnam, 2008: 81). U vremenu pove anja zna aja dokolice nije se dogodila njena sadrflajna revitalizacija, ve samo kategori ka (Putnam, 2008: 15-17).

Slobodno vrijeme postaje sve zna ajnije, ali u konzumeristi kom smislu te se sve vi–e definira u suprotnosti od radnog vremena. Tako je njegov suvremeni zna aj šnerijetko obi an bijeg, lov na rasonode, zaborav u igri, bjefflanje u sitna zadovoljstvaō (Juki , 1996: 389). Oporavak od napornog rada nalazi svoje ispoljenje u potro–nji ó igre na sre u tako er su neodvojive od ovog konteksta.

Stoga je jedno od osnovnih obilježja modernog društva, što držimo ključnim prediktorom patološkog kockanja, manjak osobne involviranosti u zajednicu kao i opće rasprsnuće zajednice. Jedan od podržavatelja tog rastućeg trenda je proces individualizacije.

Po Putnamu, upravo se od sredine –ezdesetih godina 20. stolje a dogaa epidemija individualizacija koju promatra kroz opadanje organiziranog interesa i kolektivnog angaflmana za teme i probleme zajednice ili za *one druge* u toj zajednici (Putnam, 2008: 33).

Seligman, psiholog, ustvr uje kako se šsve vi–e nas osje a lo–e jer moderno dru–tvo posti e vjeru u osobnu kontrolu i autonomiju vi–e nego predanost duflnostima i zajedni kom

djelovanju. Ova transformacija uvećava napore i naporima i ne priprema nas na suočavanje s neuspjesima (Putnam, 2008: 440).

Jedna od klasičnih socioloških teorija je funkcionalizam na čelu s Mertonom koja nam je poslužila za promišljanje kockanja u funkcionalističkim razmatranjima kulturnih kontradikcija kapitalizma u kojemu je dominantan upravo uspjeh individue. Merton tvrdi kako se društveno postavljanje ciljeva i vrijednosti poput individualnog uspjeha i bogatstva ne bazira na realnim strukturalnim mogućnostima. S jedne strane, društvo favorizira uspjeh pojedinca, a s druge, ne omogućava egalitarnost –ansi pa se radi o cilju koji nije svima dostižan. Kako bi pojedinci ipak dosegli forsiranu normu uspjeha, često se šansalaze (inovacija) raznim kanalima. Njihovo ponašanje predstavlja reakciju na postavljene kulturne ciljeve uspjeha. U ovom kontekstu možemo shvatiti i kockanje i kao nepopularnu praksu postizanja društvenih vrijednosti³. Kockanje je tako prilika (generalno negativna) za postizanjem uspjeha (Haralambos, Holborn, 2009: 354-355).

Po Fukuyami, kultura individualizma cvjeta u kapitalizmu koji najviše doprinosi raspadu zajednice. Uspon moderne države tako će odraziti temeljitu promjenu zajednice. S gospodarskim ili tehnološkim revolucijama nastaju novi oblici društvenih i organizacijskih oblika, a nestaju lokalne, seoske i obiteljske zajednice (Fukuyama, 2000: 358). On će širiti individualizma i razrušiti zajednice povezane s tehnologijom koja je samo dijelom potaknula suradnju putem virtualnih zajednica, a u drugu stranu pojačala trend individualizacije. *Problem* tehnologije generalno je vidljiv kroz štedosmjernu komunikaciju bez mogućnosti društvene interakcije (Fukuyama, 2000: 364). U ovom argumentu imamo na umu sve veća popularnost i utjecaj škomputeriziranih igara, video terminala (poker, slot) i on-line kockanja putem interneta (on-line casino) (Koi, 2009: 13). U svakom od ovih forma igara na sreću, kockar se nalazi nasuprot stroju u borbi koja je, u svojoj tehnološkoj biti, nije inspirirana nikad. U onoj mjeri u kojoj je jedna situacija posredovana tehnološkim predmetom i dakle objektivno i ona je apstraktna. A u mjeri u kojoj je apstraktna, ona u inkovito sprječava susret s duhovnim i osobnim vrijednostima. Ondje gdje je predmet, tamo nema osobe, zaključuje Mardešić alias Juki (1996: 391).

---

³ Funkcionalizam na čelo ne smatra kockanje društvenim problemom, objašnjavaju i kako je kockanje izlaz iz radne rutine, pritisaka odgovornosti, iscrpljujuće kontrole, itd. Kao zabava i opuštanje, kockanje popunjava ljudsku potrebu za uzbuđenjem koje monotonost svakodnevice ne pruža. Ujedno je kockanje funkcionalno i za sam sustav jer opuštanje i odmara pojedince koji u igri ispoljavaju svoje frustracije (*tension management*) i manje su skloni konfliktima i agresiji na radnim zadacima. Kao ispušni ventil, kockanje doprinosi održavanju samog sistema, jer (privatno) radnike relaksira za javne dužnosti. Tako postavljeno kockanje upotpunjava osobnu potrebu ali doprinosi i socijalnoj stabilnosti. Bilo u teoriji anomije, eskapizma itd., svaka funkcionalistička perspektiva kockanje razumijeva u kontekstu sistema društva (Frey, 1984).

Nadalje, moderno društvo obilježeno je i brojno – u ponude, posebno bujanjem profitnih organizacija i civilnih udruga koje nastoje popularizirati, zastupati i sustavno promicati svoje interese ili u njima. Bogatstvo sadržaja nije, kako bi se moglo činiti na prvi mah, revitalizacija funkcije zajednice jer podaci većinom takve moderne asocijacije nisu utemeljene na lokalnoj zajednici niti za špovezanosti *međ* pojedincima u zajednici (Putnam, 2008: 63). Više radi o (samo)zapo–lžavanju s efektom (međ)solidarnosti, nego li obrnuto. Unatoč porastu opće kvalitete života, doma–aj modernog doba proizlazi u njegov apsurd. Civilizacijske napore za gradnjom društvenosti nagriza atomizirani individualizam gdje je samo zazivanje zajednice i zajedničkoga protumačeno kao naporni konzervativizam⁴.

Također je i sekularizacija prepoznata kao relevantni indikator modernog društva u kojemu institucionalizirana duhovnost, kao i sam status religije, gubi na društvenoj važnosti. Taj je proces popratiti i rastakanje obitelji, naročito žene porodice. Mjesta gdje smo se nekada mogli osloniti na društveni kapital u porodice, crkve, prijatelji – više nisu dovoljno jaka da ublaže naš pad (Putnam, 2008: 440). Nisbet objašnjava kako su prijateljstvo, ovisnost, povjerenje i vjernost *krhotine zajednice*. Upravo kao –to su ljudi zbog raspada tradicionalnih klasnih struktura prvi put postali svjesni kompleksnosti i nijansa statusa, tako su se ljudi nakon puknuća zajednice bavili prirodnom prijateljstva, dopustivim granicama prisnosti, kanonima diskrecije i granicama vjernosti (Nisbet, 2007: 125-126).

U (post)modernom društvu individualno prećtava kolektivno⁵, zalaganje za zajedničko dobro preuzima samousmjerenje za osobnu korist, društvo zaboravlja tradiciju zajednice, a građansku angažiranost uzima potreba za osobnim vremenom. Sve to ukazuje na –eznu –e zajednice iz života i svijesti društvenih subjekata u (post)modernoj eri.

Na tragu zajednica – društvo transformacije, pokušavamo iscrtati idealnotipski model dinamike kockanja u suvremenom društvu, i to kockanja kao neprihvaćenog cilja koji može voditi u patologiju ili (engl.) *gambling* te ponešto utopijske natuknice o igri koja gubi dodatak „na sreću“ jer se igra zbog društvenosti, radi zajedništva samog kojeg ćemo poimati kao (engl.) *gaming*.

---

⁴ Društvena povezanost doživljava znatne promjene kroz vrijeme. Odnosi suradnje, zabave i druženja su sve neredovitiji među u susjedima i prijateljima. Primjerice kartanje kao društvena igra je sve manje upražnjavana, slanje –estitki drastično se smanjilo među u svim generacijama, a čak za trećinu posljednjih 20. godina –efnjava i druženje na većernjim obrocima (Putnam, 2008: 136-139).

⁵ Prije dvije trećine dvadesetog vijeka snafna je struja odvela Amerikance u sve dublje angažiranje u život vlastite zajednice, ali se, prije dva desetljeća –to tiho, bez upozorenja –to struja preokrenula, i nas je povukao opasan vrtlog. Nismo ni primijetili, a bili smo odvučeni od drugih, od zajednice, skoro posljednje dvije trećine 20. vijeka (Putnam, 2008: 33).

Smatramo kako nestajanje zajednice u modernom društvu podcrtava transformaciju kockanja kao igre (*gaming*) u kockanje kao patologiju (*gambling*).

Pri tome društvo i zajednicu predstavljamo kao analitičke sociološke kategorije udruživanja u kojima se očituju partikularne i opće veze. Dok je u zajednici kao predodžbi obitelji prevladavati emocionalne veze, u društvu su one prvenstveno interesno bazirane. Šoplenito se može reći da suradnja i povjerenja prevladavaju u *zajednici*, a konkurencija i nepovjerenje u *društvu* (Katunari, 2010: 139). Zajednicu Nisbet (2007) vidi za ljudsku cjelovitost i slobodno udruživanje, nasuprot partikularnom individualnom interesu i racionalnom pristanku. Prema tome društvo i zajednica poivaju na Weberovoj zamjeni tradicionalnog i vrijednosno *racionalnog djelovanja s ciljno-racionalnim djelovanjem*.

šZajednicu ponajviše karakteriziraju: (a) snažna identifikacija sa zajednicom, (b) emocionalnost, (c) tradicionalizam, (d) holističke koncepcije članova zajednice. Društvo karakteriziraju: (a) mala ili nikakva identifikacija sa zajednicom, (b) afektivna neutralnost, (c) legalizam, (d) segmentarne koncepcije drugih članova zajednice (Geiger Zeman, Zeman, 2010:36). Tönnies je me u prvima postavio razliku povezanosti u (*Gemeinschaft*) zajednici kao stvarnoj tvorevini i mehanički uređenoj javnosti, fiktivnom svijetu (*Gesellschaft*) društva (Geiger Zeman, Zeman, 2010: 35).

U *gaming modelu*, akter nije osuđen na totemizaciju zajednice, -tovi-e, može se distancirati od zajednice jer je ta mogućnost bitna točka njezine strukture. Drugim riječima, član zajednice može šotiti iō, ali se ima gdje i vratiti. Dovoljno je pogledati obiteljsku dinamiku gdje se igra sastoji od kruga približavanja i udaljavanja. U *gambling modelu* privid slobode i nevezanosti rastapa veze s drugim ljudima. Više nije potreban nikakav otklon, ali nisu potrebni ni drugi. Od nikoga se ne traži odanost, ali se ni ne može šnegdjeō vratiti. Gdje prestaje drugi ó poivje feti-

3. RAZUMIJEVANJE ZAJEDNICE KROZ POJAM SOCIJALNOG KAPITALA

Pojam zajednice, iako s dugom poviješću, kako u sociologiji tako i u drugim znanostima, posjeduje crtu ambivalentnosti (Geiger Zeman, Zeman, 2010: 13-14.). Naime, odnos između partikularnog i općeg, univerzalnog razumijevanja zajednice oteflavaju definicije koje bi se mogle primijeniti u znanstvenoj analizi. No pojmovi povjerenja, socijalnog kapitala i civilnog društva - bliski pojmu zajednice - zadnjih su godina dali nove poticaje za razumijevanje i istraživanje zajednice (Geiger Zeman, Zeman, 2010: 7). U

daljnjem tekstu upravo ćemo zato dati saffeti prikaz konceptata socijalnog kapitala te povjerenja.

Socijalni kapital jedan je od suvremenih poku-aja razumijevanja zajednice. Koncepti srodni socijalnom kapitalu su, kako navodi TMalaj, politi ka kultura, gra anska pismenosti te koncept ljudskog razvoja (TMalaj 2007: 26,31,34). Postoji velik broj definicija socijalnog kapitala, ovisno o znansvenoj disciplini i dimenzijama koji odre eni autori nagla-avaju⁶. Tfulhofer socijalni kapital definira kao šskup kulturnih osobina koje stvaraju i odrflavaju me usobno povjerenje i suradnju me u lanovima odre ene dru-tvene zajedniceö (Tfulhofer, 2003: 81).

Do pojma socijalnog kapitala Bordieu i Coleman, sociolozi, do-li su u gotovo isto vrijeme na razli itim kontinentima - prvi na europskom, drugi na sjevernoameri kom. Bourdieu postavlja pojam socijalnog kapitala⁷ u suodnos s pojmovima ekonomskog i kulturnog kapitala. Koriste i sliku kockarnice socijalno polje predstavlja kao kockarnicu gdje se ne kocka samo s crnim fletonima **ekonomskog kapitala** i s crvenim fletonima **kulturnog kapitala**, ve i s plavim fletonima **socijalnog kapitala** (TMalaj, 2007: 12). James Coleman (TMalaj, 2007: 14-17) definira socijalni kapital njegovom funkcijom, on "nije jedinstveni entitet ve mno-tvo razli itih entiteta koji imaju dvije zajedni ke karakteristike: svi oni se sastoje od nekog aspekta socijalne strukture, i oni omogu avaju odre ena djelovanja pojedinaca koju su unutar strukture (Coleman, 1990: 302).

Do odre enja pojma Putnam, politolog, do-ao je u devedesetim godinama 20. stolje a, daju i mu nove naglaske koji su otvorili put valu istraffivanja socijalnog kapitala i zajednice. Putnam razvio je koncept socijalnog kapitala u knjigama *Kako demokraciju učiniti djelotvornom: Civilne tradicije u modernoj Italiji* (Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, 1993) te *Kuglati sam* (Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, 2000). Ve je u svojoj prvoj knjizi, istraffivaju i razlike u uspje-nosti talijanskih regija, autor do-ao do zaklju ka kako je socijalni kapital klju an za u inkovitost dru-tva.

Putnam definira socijalni kapitala pojmovima kroz tri dimenzije špovjerenja, normi i mreftaö, a to su škarakteristike dru-tvene organizacije (í) koje mogu pobolj-ati u inkovitost

---

⁶ Vi-e o tome vidjeti kod: Claridge, T. 2004, 'Social Capital and Natural Resource Management', Unpublished Thesis, University of Queensland, Brisbane, Australia, na: <http://www.socialcapitalresearch.com/definition.html>, 2012.

⁷ Po Bordieuovoj definiciji socijalni kapital je zbroj resursa "stvarnih ili prividnih, koje pojedinac ili skupina stje e na temelju posjedovanja trajne mreffe manje ili vi-e institucionaliziranih odnosa me usobnog poznanstva i priznavanjaö (Bourdieu, 1986: 248-249; Yeung, 2005: 217-218).

društva olakšavanjem koordiniranog djelovanja (Putnam, 1993: 167). Kako navodi Tšalaj, špod normama Putnam razumijeva norme uzajamnosti me u ljudima, i to (í) na uop enu uzajamnost koja zna i kontinuirane odnose suradnje i razmjene, koji su u odre enom trenutku neuravnoteženi, no koji uklju uju obostrana o ekivanja da e ono –to dajemo danas biti vra eno u budućnosti. Druga su komponenta mreže gra anske povezanosti, pri emu su posebno važne horizontalne veze me u akterima ekvivalentnog statusa i mo i (í). Kada su te dvije komponente - norme uop ene uzajamnosti i horizontalne mreže gra anskog angažmana - rasprostranjene u društvu, uzrokuju stvaranje povjerenja, tre e dimenzije socijalnog kapitala (Tšalaj, 2007: 23-24).

Kako svojevrsni odgovor na kritiku da je pojam socijalnog kapitala razvio zanemaruju i njegove negativne i konfliktne aspekte, Putnam je predložio podjelu na premo–uju i (*bridging*) i povezuju i (*bonding*) socijalni kapital. Povezuju i socijalni kapital mogu je me u lanovima neke skupine koja dijeli sli ne (socijalne, ekonomske, kulturalne) osobine, dok premo–uju i kapital stvara veze izme u heterogenih grupa (Putnam, 2008).

4. POVJERENJE KAO INDIKATOR SOCIJALNOG KAPITALA

Kao –to smo napomenuli u tekstu, povjerenje je jedna od dimenzija te indikator socijalnog kapitala. Putnam (2008) tako drži da norme uzajamnosti i mreže povezanosti omogu uju i socijalno povjerenje. Socijalno povjerenje je uop eno povjerenje. U istraživanjima se mjeri pitanjem: Op enito govore i, biste li rekli da se ve ini ljudi može vjerovati ili da o vjek treba biti vrlo oprezan u odnosu prema ljudima?

Socijalno povjerenje za Sztompku je šoklada o budućim kontigentnim djelovanjima drugih ljudi (Sztompka, 1999: 25). Autor se poziva na Colemana koji je tako er koristio metaforu kla enja i uloga (engl., *bet*) (Sztompka, 1999: 193 ; Coleman, 1990: 99). Tšalaj tako navodi da Sztompka (1999) razlikuje diskurs povjerenja u kojemu se prepoznaje mo aktera da svrhovitim djelovanjem utje u na doga anja i da se tako svijet oblikuje ljudskim naporom (Tšalaj, 2007: 63) te diskurs utemeljen na vjeri po kojemu je mo aktera umanjena vjerom u providnost, sudbinu (Tšalaj, 2007: 163). Tšalaj zaklju uje da se šindikator takve tendencije u Hrvatskoj može (í) prepoznati u erupciji interesa za kla enje koja se dogodila u posljednjih nekoliko godina (Tšalaj, 2007:163). Zanimljivo je i indikativno te navode staviti u kontekst istraživanja Dore Dodig koja u radu o problematizaciji kockanja adolescenata istie da šnjihove osobine li nosti ukazuju na nedovoljno razvijenu odgovornost i manje uvažavanje

tu ih potreba, te generalne obrasce razmišljanja o životu povezane s veštom tendencijom hedonizma odnosno manjom brigom za budućnost i doseganje životnih ciljeva, te općenito osjećajem manje kontrole nad vlastitim životom (Dodig, 2012: 35).

Kako navodi Strika, povjerenje možemo (...) promatrati kao *društveno povjerenje* (u užem smislu), koje podrazumijeva horizontalno, uzajamno povjerenje među članima nekog društva, te *političko povjerenje*, u smislu vertikalnog, uzajamnog društvenog povjerenja između građana i organiziranih asocijacija njihovih političkih predstavnika (političkih stranaka, lobija i sl.), odnosno povjerenja građana u institucije (političkog sustava" (Strika, 2006: 1155). Osvrnut ćemo se i na spomenuto političko povjerenje, proširujući i dodajući opseg pojma na povjerenje u institucij od kojih neke nisu (samo) političke.

Kakvo je stanje povjerenja u Hrvatskoj? Usredotočimo se na nalaze do kojih je došao Tšalaj i Tšulhofer te komparirati podatke iz istraživanja European values study 1999.-2000. i 2008. godine.

Tšalaj u svojoj knjizi *Socijalni kapital* koristi se sekundarnom analizom podataka (2007: 154-157) te se koristio izvorima:

1. World Values Survey 1995.-1997. (treći val istraživanja)
2. European Values Study 1999.-2000. (četvrti val istraživanja)
3. Europsko istraživanje društvenih vrijednosti (European social survey, EES). U ovom istraživanju nije sudjelovala Hrvatska (u knjizi se koriste podaci za ESS 2002./2003.)
4. Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 2000.-2010. godine

Zaključci o distribuciji socijalnog kapitala do kojih je došao Tšalaj (2007) na temelju analize spomenutih istraživanja jesu da ispitanici iz mlađih dobnih skupina, oni s nižim obrazovanjem, s nižim prihodima, i nezaposleni iskazuju najniže razine socijalnog povjerenja dok je običaj vrh povezanost ustanovljena između viših razina obrazovanja i većeg socijalnog povjerenja (Tšalaj, 2007: 184-185).

Kao najvažniju odrednicu socijalnog kapitala u Hrvatskoj Tšalaj navodi aktivno i društveno građanstvo u udruinama (Tšalaj, 2007: 198-199). Za razliku od analiziranih europskih zemalja u Hrvatskoj je aktivno građanstvo, a ne samo ono formalno, potrebno za veću razinu socijalnog povjerenja. U tekstu *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*, Tšalaj (2009) se osvrnuo na stanje niskog povjerenja u Bosni i Hercegovini, te posebno niske razine povjerenja između tri nacionalne skupine uslijed čega se može braniti teza da je u toj državi

razvijen povezuju i, a nerazvijen premo– uju i socijalni kapital (Tulaj, 2009).

Tulhofer koristi podatke iz istraffivanja u kojima je i sudjelovao, Svjetskog istraffivanja vrijednosti ó Hrvatska 1995. godine i South East European Social Survey 2003. godine. Dru–tveni kapital je u navedenom istraffivanju mjeran kroz dimenzije uop enog povjerenja, povjerenja u institucije te civilne umreflenosti (Tulhofer, 2004: 156ó169). Dimenzija uop enog povjerenja u promatranom razdoblju nije se smanjila, te je ostala na niskoj razini u odnosu na druge europske zemlje. Zabiljeffeno je opadanje dimenzije povjerenja i civilne umreflenosti. (Tulhofer 2004: 161). Osvr u i se na Tulhoferovu analizu, Koska nagla–ava vafnost mjerenja povezuju eg socijalnog kapitala, koji za razliku od premo– uju eg socijalnog kapitala, moffe doprinjeti korupciji i nepotizmu (Koska, 2006: 86).

Usporedba podataka EVS istraffivanja iz 1999. i 2008. godine pokazuje da je razina uop enog povjerenja ispodprosje na u odnosu na prosjek razine povjerenja istraffivanih europskih zemalja. Tek 18% ispitanika u Hrvatskoj smatra 1999. godine da se ve ini ljudi moffe vjerovati, dok se 2008. godine taj postotak pove ao na 19%.

Tablica br. 1. Odgovori na pitanje: Općenito govoreći, biste li rekli da se većini ljudi može vjerovati ili da čovjek treba biti vrlo oprezan u odnosu prema ljudima?

postoci	1999	2008
ve ini ljudi se moffe vjerovati	17,9	19,3
ovjek nikada nije dovoljno oprezan	79,2	76,6
ne znam	1,9	3
nema odgovora	0,9	1
broj ispitanika	1003	1523
pogre–ka +-	4,9	4,7

(Rimac, 2010: 438).

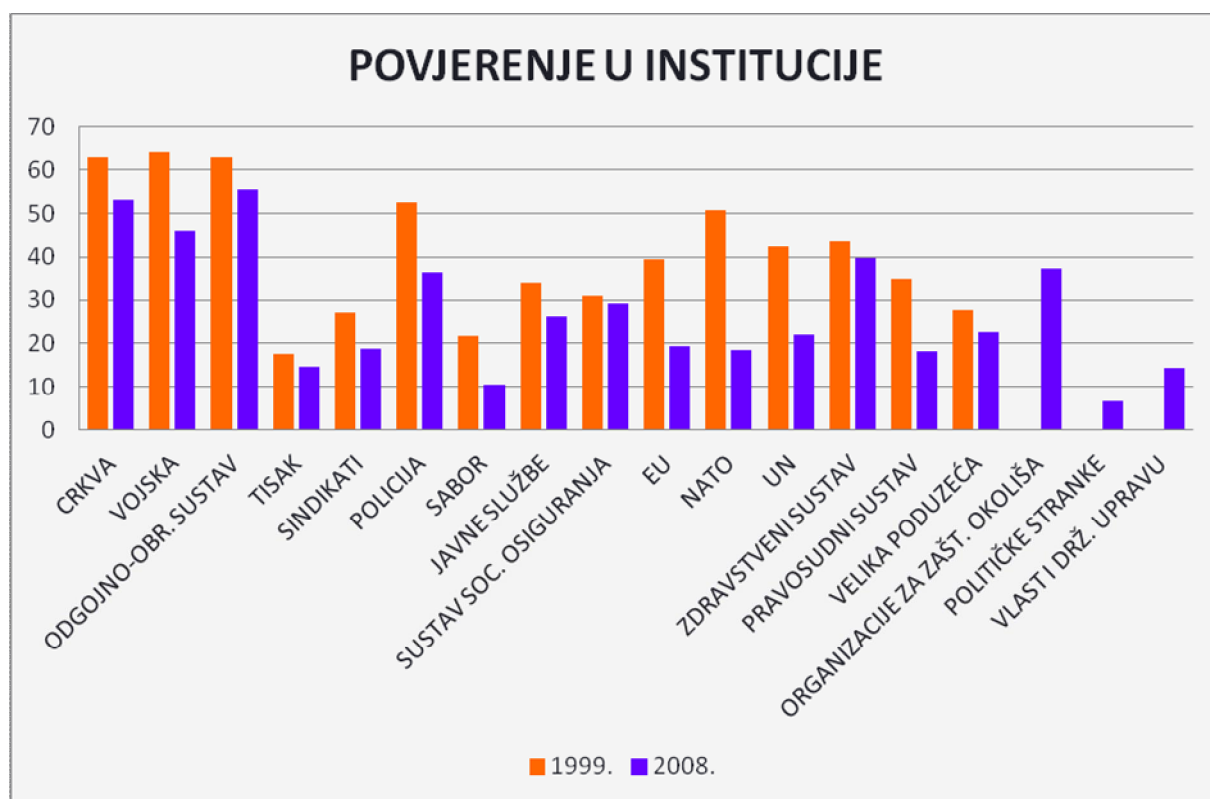
U anketi Europsko istraffivanja vrednota 1999. i 2008. godine ispitanici su odgovarali na pitanje *Koliko povjerenja imate u određene institucije* - Crkvu, vojsku, odgojno-obrazovni sustav, tisak, sindikate, policiju, Sabor, javne sluffbe, sustav socijalnog osiguranja, EU, NATO, UN, zdravstveni sustav, pravosudni sustav, velika poduze a, organizacije za za–titu okoli–a, politi ke stranke, vlast i drffavnu upravu (Rimac, 2010: 476-480)?

U tablici smo spojili odgovore *veliko* i *veoma veliko* povjerenje, radi preglednosti rezultata.

Tablica br. 2. Povjerenje u institucije 1999. i 2008. godine

	VELIKO I VEOMA VELIKO POVJERENJE	
	1999.	2008.
Crkva	62,8	53,1
Vojska	63,9	46
Odgojno-obrazovni sustav	62,8	55,3
Tisak	17,5	14,6
Sindikati	27	18,8
Policija	52,5	36,1
Sabor	21,9	10,5
Javne službe	34	26,2
Sustav socijalnog osiguranja	30,8	29,2
EU	39,5	19,3
NATO	50,8	18,6
UN	42,3	22,2
Zdravstveni sustav	43,5	39,8
Pravosudni sustav	34,7	18,1
Velika poduzeća	27,6	22,6
Organizacije za zaštitu okoliša		37,2
Političke stranke		6,7
Vlast i državna uprava		14,5

Grafikon br. 1. Povjerenje u institucije 1999. i 2008. godine

U razdoblju između dva vala *Europskog istraživanja vrednota* (1999. i 2008. godine) provedenog u Hrvatskoj, znatno je palo povjerenje u sve institucije koje su ispitivane, tako da npr. 2008. godine samo Crkva i odgojno-obrazovni sustav bilježe povjerenje veće od 50%.

Povjerenje u institucije u tranzicijskim zemljama ambivalentno je (Tulhofer, 2004: 165). S jedne strane opadanje povjerenja u njih je zabrinjavajuće jer ocrta pad društvenog kapitala. S druge strane, naslijeđe birokratskih i nedemokratskih institucija u posokomunističkim zemljama postavlja pitanje koliko povjerenje u institucije uistinu mjeri razinu socijalnog kapitala.

5. ZAKLJUČNE PREPORUKE

Umjesto zaključka nastojat ćemo pružiti smjernice u formi preporuka koje se tiču obnove zajednice u suvremenom društvu. Držimo da je revitalizacija struktura zajednice presudan kontekst za stvaranje zaliha društvenog kapitala i povjerenja.

Iskustvo Skandinavskih zemalja koje prednjače po razini socijalnog povjerenja kao odrednici socijalnog kapitala je posebno i poticajno za postkomunistička društva jer socijalnom kapitalu pristupaju kao dinamičnom fenomenu koji se mijenja kroz vrijeme i nije samo kruti produkt tradicije. Iz toga proizlazi kako se na razinu socijalnog kapitala može utjecati **javnim politikama**. Navedeno utvrđuje pretpostavku Tšalaja o naslijeđenoj razini društvenog (ne)povjerenja koja se, sukladno sustavnom ponašanju pojedinaca, potvrđuje ili odbacuje (Tšalaj, 2007: 211-213). Klimu društvenog nepovjerenja koje razara zajednicu i pogoduje patologijama poput kockanja, moguće je kontinuiranim umreženim radom pojedinaca reformirati. Ta umreženost može poslužiti na korist pojedinca, ali sustavno povezani rad generira javno dobro (Putnam, 2008: 20-23).

Za to javno dobro svi smo zadušeni, ono je zajedničko te ne spada u mandat ni jedne političke garniture niti (i)koje institucije. Vafna je to prilika da se na učenju socijalne umreženosti oprosti od **(post)komunističkog nasljeđa autoriteta i ideologije Države** koja rješava sve probleme. Ako je i-ta tekuća recesija pokazala, to je da globalni politički i ekonomski sustav nije svemoćan niti je ikoja Država imuna na njegove potrese. Daleko od umanjivanja vafnosti pravnih regula i državnih normi koji će, primjerice, definirati poslovanje i sankcionirati nelegalan rad kladionica u okrugu-kola. Daleko i od odgovornosti države kao socijalnog medija koji je po pitanju igara na sreću esto na granici financijske koristi i poticanja patologije. No, pitanje je i koliko bi opća zabrana kockanja bila plodonosna imajući na umu još uvijek svježlje povijesne primjere poput prohibicije koji pokazuju kako zabrana esto urodi kriminalnom infrastrukturom, a ne društvenim moralom.

fiivot u suvremenom svijetu donio je svoje kompleksne rizike koji više nisu jednostavno rješivi, niti u svojoj biti jednostrani. **Osobne prostore slobode** uvelike i sami definiramo i oni ne prestaju biti naša samo kad izgubimo kontrolu nad njima, niti su u tom trenutku vlasništvo države, niti odgovornost nekog resornog ministarstva.

Doprinos svakoga od nas za zajednicu nije nadoknadiv kakvom profesionalnom udrugom ili zamjenjiv ikakvom (ideološkom ili paradigmatškom) odgovornosti drugih ó od

države, Crkve, institucija, politike, ekonomije... Zalažemo se, na tragu **socijalnog nauka Crkve**, za na elo **supsidijarnosti** te **kulturu solidarnosti** koja prepoznaje i dobrovoljno radi za druge u potrebi (Balaban, rpi, 2004).

Nezaobilazna je i važnost **civilnog društva** kojeg u ovom kontekstu možemo shvatiti kroz suradnju društva, zajednice i države. Razvoj civilnog društva predstavlja poticanje društvene promjene zajednice »odozdo prema gore«, **mobiliziranjem građana** kao proveditelja ili zagovarača promjena, ali i društvenih elita (stručnjaka, predstavnika institucija, političkih stranaka i vlasti), uključivanjem pojedinaca na javnim funkcijama, poticanjem suradnje institucija i građanskih inicijativa (Krabalo, prema Druffi Ljubotina i sur., 2010:47).

Američko iskustvo nadalje pokazuje da se većina religioznih organizacija prepoznaje važnost obnove zajednice, pretežno rade i za promicanje vlastitog nauka, među svojim vjernicima. Ta je praksa minimalizirala blagodati društvenog kapitala jer se isključila iz žive zajednice. Stoga je važno da se Crkva uključuje u javni život, ne samo svoje vjernike, već i cjelokupne zajednice (Putnam, 2008:102). Crkva predstavlja važan inkubator za građanske vrijednosti, građanske norme, interes zajednice, kao i građansko angažiranje (Putnam, 2008: 85). Rad za opće dobro, posebno pri stvaranju premoćnog i povezujućeg društvenog kapitala, jedna je od mogućnosti kojim **Crkva** na aktivan način izazove postmoderno i sekularnog vremena.

Uostalom, Crkva ima potencijal zainteresirati ljude za volonterstvom kao neplaćanim radom vezanim za društvenu dobrobit jer je iznimka među institucijama. U Crkvu, naime, ljudi imaju povjerenje pa su se shodno tome skloniji angažirati u brojnim crkvenim udrugama ili odazvati crkvenim akcijama. Iako se mladi i obrazovaniji pokazuju društveno aktivnijima i socijalno povjerljiviji (Zrinjski, 2005: 11), treba ustrajati i na ostalim društvenim skupinama da se, kako navodi Putnam, odvuku iz svojih kaula u svoje zajednice (2008: 532). Za taj cilj Crkva treba ponuditi aktivnu strategiju, primjerice uključivanjem laika i stručnjaka pri rješavanju problema poput kockanja koji traže **interdisciplinarni pristup**, tim više jer su relativno noviji problem na koji društvo nema pripremljen odgovor.

I **tehnologiju** je moguće i potrebno iskoristiti za promicanje društvenog kapitala, suprotno stavovima o njenom dehumanizirajućem i alijenacijskom efektu. Internet je pogodan medij za informiranje i komuniciranje kroz nadilaženje geografskih razlika te heterogeno umrežavanje bez većih troškova. Virtualna komunikacija ne mora rezultirati ukinućem fizičke blizine, već funkcionirati kao njena podrška (Putnam, 2008: 236-237). Povezujući i premoćno i potencijal tehnologije moguće je iskoristiti na svim razinama od

individualnog umrežavanja i mogu nosti informiranja o iskustvima drugih (patoloških) kockara, preko razmjene iskustava rehabilitacije u virtualnim zajednicama, do interneta kao generalnog medija za informiranje javnosti⁸.

Jedna od najdojmljivijih, ujedno dokazanih i provjerljivih, znanstvenih činjenica svakako je društvena povezanost kao ključ **mentalnog i fizičkog zdravlja** i sreće. Da socijalna povezanost pozitivno utječe na fizičko i psihičko zdravlje smatralo se još u 19. stoljeću, kada je Emile Durkheim ustanovio snažnu povezanost između uestalosti samoubojstva i stupnja integriranosti pojedinaca u društvo zaključivši da što su ljudi nepovezaniji, to su skloniji depresiji i samoubojstvima (Nisbet, 2007: 75). Potonje su specifične upravo za populaciju patoloških kockara (Koi, 2009).

Bez obzira na socijalni status, ljudi aktivniji u zajednici imaju manju opasnost da postanu depresivni jer se generalno osjećaju zdravijima, samopouzdanijima, sretnijim. Uključenost u zajednicu, visoko socijalno povjerenje i socijalni kapital efikasna su zaštita od obične prehlade, raka, uсталe depresije i ostalih oboljenja. Tome suprotno, upravo države s najviše stanovnici najviše prijavljuju zdravlje su države u kojima stanovnici najmanje vjeruju jedni drugima. Stoga je pozitivnom **doprinosu zdravstvu** putem društvene integracije važno organizirati sustavnu društvenu podršku. Jedna najobičnija činjenica koja rezultira iz polustoljetnog istraživanja korelacija zadovoljstva u životu, ne samo u Sjedinjenim Američkim Državama već i širom svijeta, jest da je sreća najviše uslovljena dubinom društvene povezanosti pojedinca (Putnam, 2008:437).

U skici kompulzivnog kockanja i oporavka kockara Custer razvija, a Koi (2009:26) prilagodio, izdvajamo nekoliko smjernica oporavka iz faze rasta i ponovne gradnje. Nakon kritične faze, oporavak kockara u fazi ponovne gradnje sugerira uključivanje drugih – poput povratka među poslovne kolege da bi se u fazi rasta nastavilo uključivanje obitelji, braćnih partnera, pružanje podrške, flrtovanje i povjerenja za druge. Sve ove, između ostalih, korake oporavka smatramo karakteristikama zajednice i zajedništva (Nisbet, 2007; Geiger Zeman, Zeman, 2010). Terapija kockara nije jednopotezna i treba je shvatiti izvan samo **medicinske paradigme** prema **metodološkoj kombinatorici**⁹ i **znanstvenoj suradnji** na tragu bio-psiho-socijalno-sociološkog modela koji je razvio Bo J. Bernharda (2007).

---

⁸ Hvalevrijedan primjer je stranica: <http://www.kockanje.info/>, 2012.

⁹ Prema Dell'Osso, Hollander najbolja terapijska kombinacija koja utječe na retenciju i apstinenciju je kombinacija medikacije, psihoterapije, grupa samopomoći, obiteljske terapije i prevencije (prema Koi, 2009:28).

Bio-psiho-socijalno-sociološki model		
	Uzročnici	Učinci i rezultati
Bio	geneti ki faktori, biokemijski faktori	biokemijske i psihologijske reakcije na in kockanja
Psiho	potiskivanje emocija, poriv za bijegom	kognitivne distorzije
Socijalni	problemi u odnosima s drugim ljudima, problemi na poslu, poriv za bijegom od tih problema	prekidanje i slabljenje odnosa s drugim ljudima
Sociološki	pomak u društvenim stavovima o kockanju i o ekscesima u ponašanju	pomak u društvenim stavovima o kockanju i o ekscesima u ponašanju

Tablica br. 3. Bio-psiho-sociološki model

(prema Bo J. Bernhard, 2007: 123).

Završno, nikako ne možemo zaobići vrijednosti, stil života, moral, jer dugoročnost održive zajednice leži u uspostavi zajedničkih vrijednosti i etičkih navika članova (Fukuyama, 2000:369). Bez uspostavljenosti vrijednosne baze koju članovi zajednice aktivno potiču i unaprjeđivati, dvostruki kriteriji uzimaju maha ili, po Fiapanovu (2011: 149-150) **implicitne ili eksplicitne vrijednosti na individualnom ili socijalnom nivou** su u konfliktu. Tako se često događa da se problem kockanja detektira tek u fazi kockarskog gubitka, zapadanja u dugove, problemima s kamata(ri)ma, itd. U slučaju jasnog vrijednosnog okvira koji povlači i moralnu akciju članova zajednice, jednako je problematičan kockarski gubitak ili dobitak, sve dok je evidentno rizično ili problematično kockanje.

Literatura

- Ajdukovi , D. (2003) *Socijalna rekonstrukcija zajednice: Psihološki procesi, prevladavanje sukoba i socijalna akcija*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Baloban S., Rapić G. (2004) *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Krležinska sadašnjost.
- Bernhard, Bo., B (2007) Sociological Speculations on Treating Problem Gamblers: A Clinical Sociological Imagination via a Bio-psycho-social-sociological Model. U: *American Behavioral Scientist September*. 57: (1), str. 122.-138.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital. U: *Handbook of theory and research for the sociology of education*, Richardson, J., G. (ed.). New York: Greenwood Press.
- Claridge, T. (2004) *Social Capital and Nature Resource Management*. Unpublished Thesis. Australia: University of Queensland, Brisbane. On-line verzija: <http://www.socialcapitalresearch.com/definition.html>, 2012.
- Coleman J., S (1990) Foundations of social theory. Cambridge: Harvard University Press.
- Dodig, D., Ricić, N. (2011) Kockanje zagrebačkih adolescenata i uloga psihopatskih osobina, rizici i delinkventnog. *Kriminologija i socijalna integracija*. 19: (2), str. 45.-55.
- Dora D. (2012) Odrednice problematike kockanja adolescenata. U: *Ovisnost o igrama na sreću. Između bolesti i osobne – društvene odgovornosti*. Franjevački institut za kulturu mira (ur.). Knjižnica saftetaka Seminara, Međugorje, 12.-14. listopada 2012. Split: Sitoma.
- Druffli Ljubotina, O., Delale, E. A., Kletek Radović, M. (2010) Doprinos udruge civilnog društva socijalnoj rekonstrukciji zajednice. U: *Revija za socijalnu politiku*, 17: (1), str. 45. -70.
- Frey, J., H. (1984) Gambling: A Sociological Review. U: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 474: (107). On line version: <http://ann.sagepub.com/content/474/1/107>, 2012.
- Fukuyama, F. (2000) Povjerenje. Zagreb: Izvori.
- Geiger Zeman, M., Zeman, Z. (2010) Uvod u sociologiju (održivih) zajednica: Ideja zajednice u sociologiji. Zagreb: Biblioteka centra za istraživanje integralne održivosti i održivog razvoja.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2002) *Sociologija - teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Jukić, J. (1996) Obilježja modernog života. U: *Obnovljeni život*, 4: (51), str. 387.-406.
- Katunarić, V. (2010) Razvoj ljudske suradnje: prema postmonetarnom društvu? U: *Revija za sociologiju*, 40: (82), str. 129.-155.
- Koić, E. (2009) *Problematično i patološko kockanje*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo šv. Roka Virovitičko-podravskoga flupanije.
- Koska, V. (2006) Socijalni kapital u Hrvatskoj: pogreška u konceptualizaciji. U: *mali Levijatan*, 1: (1), str. 79.-91.

- Mrakov i , M. (2010) (Dez)integracija i povjerenje u institucije u vi-etni kim zajednicama hrvatske. U: *Revija za sociologiju*, 40: (82), str. 157.-184.
- Nisbet, R. A. (2007) *Sociološka tradicija*. Zagreb: Golden marketing ó Tehni ka knjiga.
- Putnam, R., D. (2008) *Kuglati sam*. Novi sad: Mediterran Publishing.
- Rimac, I., (2010) Komparativni pregled odgovora na pitanja u anketi Europsko istraffivanja vrednota 1999. i 2008. U: *Bogoslovska smotra*, 80: (2), str. 425.-525.
- Strika M., (2006) Perspektive me uodnosa solidarnosti, povjerenja i dobrovoljnosti u hrvatskom dru-tvu. U: *Bogoslovska smotra*, 75: (4), str. 1153.-1174.
- Szstompka, P. (1999) *Trust*. Cambridge : Cambridge University Press.
- ™alaj, B. (2007) *Socijalni kapital: Hrvatska u komparativnoj perspektivi*. Zagreb: Fakultet politi kih znanosti.
- ™alaj, B. (2009) *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich - Ebert - Stiftung.
- ™ulhofer, A. (2003) Percepcija korupcije i erozija dru-tvenog kapitala u Hrvatskoj 1995.-2003. U: *Politička misao*, XLI: (3), str. 156.ó169.
- ™ulhofer, A., (2003) Dru-tveni kapital i njegova vafnost. U: *Socijalna rekonstrukcija zajednice: Psihološki procesi, prevladavanje sukoba i socijalna akcija*, Ajdukovi , D. (ur.). Zagreb: Dru-tvo za psiholo-ku pomo .
- Yeung A. B. (2005) Socijalni kapital u crkvenom volonterstvu. U: *Revija za socijalnu politiku*, 12: (2), str. 215.-235.
- Zeman Z., Putnam, R. D. (1966) Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. U: *Revija za socijalnu politiku*, 3: (3), str.183.-193.
- Zrin- ak, S. (2005) Mla i i obrazovaniji ljudi spremineji su se angaflirat za op e dobro. U: *Civilnodruštvo.hr*, 2: (5), On line verzija: http://zaklada.civilnodrustvo.hr/upload/File/hr/izdavastvo/casopis/broj05/casopis_05.pdf, 2012.
- fiupanov, J. (2011) Hrvatsko dru-tvo danas ó kontinuitet i promjena. U: *Politička misao*, 48: (3), str. 145.-163.